

Over kleinwerkers, grootwerkers en zwartwerkers

Aflevering 55

Door
Jan Rittersma

In de rij der menselijke behoeften komt de zorg voor de kleding op de tweede plaats. Ons voedsel is het voornaamste gebruiksgoed, maar onmiddellijk daarop volgt kleding.

De primitieve mens kleepte zich met dierenhuiden. De weg van de dierenhuid naar onze hedendaagse weefsels loopt langs ontelbare uitvindingen en de kledingnijverheid vormt op de pelgrimstocht der mensheid een belangrijke stuk cultuurgeschiedenis.

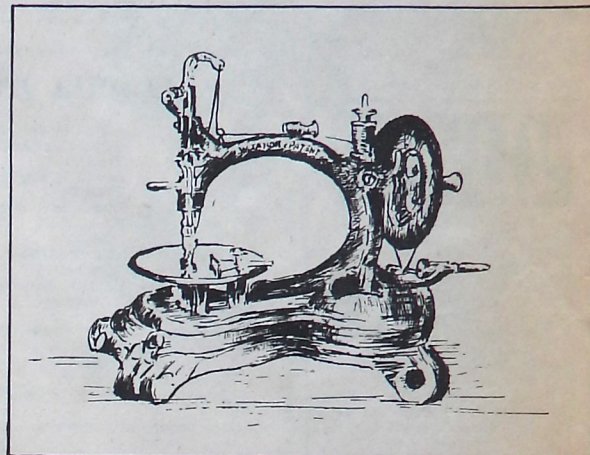
In deze kledingnijverheid heeft de ambachtelijke kleermaker eeuwenlang een hoofdrol vervuld.

Samen met de timmerman, de winkelier, de tapper-herbergier en de schoenmaker, rekende men de kleermaker tot de zg. basisberoepen. In de 18e eeuw vormde dit vijftal beroepen een onmiskenbaar bestanddeel van een dorp.

Het frappante is, dat in de 18e en 19e eeuw de kleermakers in aantal veelal op de tweede plaats, na de tappers, voorkwamen.

Daarom is er in ons land een tijd geweest, dat het een uitzondering was een plaats zonder één of meer kleermakers te treffen. Hedentendage is de situatie precies andersom: het is een uitzondering een kleermaker te vinden, de mees te plaatsen in Nederland - en ook in Noord-Groningen - zijn verstoken van een kleermakerij.

De huidige kleermakers zijn de laatsten van hun talloze voorgangers. Een reden temeer om de „snieders”, zoals ze in het Groningerland genoemd worden, voor het voetlicht te halen en hun zeer oude ambacht eens wat nader te beschrijven.

Vorige eeuw . . . Eeuw van de mechanisatie

De snieders waren feitelijk nooit in tel. Ze stonden op de laagste sporten van de maatschappelijke ladder. Niet voor niets luidt een oud Groninger gezegde: „Bie gebrek aan völk wordt snieder kerkvoogd”. Alhoewel er zeer veel kleermakers in vroeger jaren geleefd en gewerkt hebben, toch is er zeer weinig van en over hen bekend. Zoals elk oud, verdwijnend of verdwenen ambacht z'n interessante vaktaal kent, z'n markante kenmerken heeft, zo is ook de 'sniederij' zeker geschikt om er op z'n minst een artikel aan te wijden. Temeer, omdat de laatste echte snieders zo langzamerhand met hun laatste opdrachten bezig zijn.

Dat de kleermakerij een zeer oud ambacht is, laat zich gemakkelijk begrijpen. Eeuwen geleden, toen naald en schaar nog niet waren uitgevonden, werden de kleren van groot en klein 'op maat gesneden'. Vandaar ook het oud-Nederlands woord 'snijder' voor kleermaker. In het Groningerland is het altijd 'snieder' gebleven. Ook komt men het woord 'schreur' voor kleermaker tegen. Vooral in Drenthe kent men 'Schreur' nog als achternaam.

Nee, snieder en sniederske (z'n vrouw) waren niet bijzonder in tel vroeger. Spreekwoordelijk was ook hun magerheid: „Hai is zo schraal as 'n snieder”. Ook zei men van iemand die niet veel at: „Hai het zeker 'n sniedersdaarm”, immers, „'n snieder het mör ain daarm, mör den wel 'n haile laange!”. Vaak was de snieder het mikpunt van spot. Als er bezoek kwam en op de deur geklopt werd kon het gebeuren dat men zei: „Kom ter moar ien, as 't moar gain snieder is”. Bekend is ook de uitdrukking: „Bie gebrek aan völk wordt snieder kerkvoogd”.

Behalve dat de kleermakers bekend waren om hun schraalheid, waren ze ook dikwijls gebrekkig. Veel snieders hadden een lichamelijke handicap, dat hen uiteindelijk tot de sniederij gebracht had. Op een ouderwetse schoolprent staat een balans afgebeeld met aan één balansarm 99 snieders en aan de andere arm een bok. „Negen-en-negentig snieders trekk 'n teeg 'n ain segebok”, was dan ook een uitdrukking om aan te duiden dat een kleermaker niet één van de sterksten was. Hoe het ook zij, er waren behalve dunne, ook dikke snieders en niet alle kleermakers waren gebrekkig en er waren zeker ook sterke snieders. Veel snieders waren bekend om hun veerkrachtige, soepele tred. Bekend werd daarom het gezegde: „Hai luip as 'n snieder”, d.w.z. vlug en lenig. De Groninger kent hiervoor nog het mooiere woord 'sniedeg of snaideg'. „Hai lopt snaideg”. Over „de op pad zijnde snieder” gaat het volgende leuke Hogelandster rijm:

„Mit scheer op zied.
Mit spöl op maauw.
Mit 't wief ien 'taauw.
Mit 't hondje ien ket.
Mit bötter en brood op bred”.

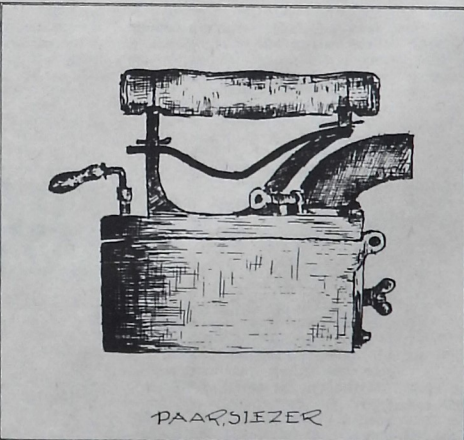
De vorige eeuw is de eeuw van de opkomende mechanisatie geweest. De ze mechanisatie is ook aan de kleermakerij niet voorbij gegaan. Tot plm. 1850 bleef de bescheiden naald het voornaamste instrument van de kleermaker en het heeft tientallen eeuwen alle naaiwerk zo goed als alleen gedaan. Maar toen eenmaal het tijdperk der machine was aangebroken, zou het niet lang meer duren, eer er pogingen gedaan zouden worden om de naald door een machine in beweging te brengen.

Eén der eersten die dit zou proberen, was de Oostenrijkse kleermaker Josef Madersperger. In 1807 vond hij een soort naaimachine uit. Z'n uitvinding werd nog gewaardeerd noch erkend. Evenzo verging het de Fransman Barthélemy Thimonnier. Wel kreeg hij in 1829 patent op z'n 'naaimachine': een manshoog houten monster, dat door veel mannekraacht in beweging gezet kon worden. Maar het monster naaide en dat was een groot succes.

De kleermakers waren woedend en zagen in het monster een bedreiging. Ze staken het fabriekje van Thimonnier in brand. Evenals Madersperger, stierf hij later in armoede. Het was uiteindelijk de Amerikaan Elias Howe, die een bruikbare naaimachine bouwde. Het waren echter de Amerikaan Isaac Singer en de Duitser Michael Pfaff, die de naaimachine gingen produceren. Zo kwamen ook in de tweede helft van de 19e eeuw de eerste naaimachines in de Groninger sniederijen: een belangrijke stap voorwaarts en tegelijk voor de snieders op den duur een enorme stap terug. Immers, de uitvinding en de invoering van de naaimachine in combinatie met de opkomst van de synthetische vezels, legde de basis van de moderne konfektie-industrie, dat op zijn beurt het kleermakersambacht grotendeels deed verdwijnen.

Voordat we de totale terugval van de ambachtelijke kleermakerij zullen beschrijven, komen we eerst nog even terug op de 'glorietijd' der snieders. De tijd waarin veel snieders hun werk verrichtten voor weinig geld. Ook was het kleermakersvak zwaarder dan de meesten dachten. Hoe was zo'n kleermakerij vroeger nu ingericht en welk gereedschap gebruikte de snieder? Eigenlijk is er wat dit betreft door de jaren heen niet veel veranderd. We schreven het al, de komst van de naaimachine was van enorm belang en gaf eigenlijk een omwenteling in het bedrijf te zien. Voordien was alles handwerk. Op een schilderij van Quieringh Gerritsz Brekelenkamp (1620-1688), staat een kleermakersatelier afgebeeld. Op dit schilderij zien we personen en attributen geschilderd. Attributen, die eeuwenlang en nu nog de door snieders gebruikt worden. Op de 'sniederstoel' zitten twee leerlingen (gezellen), terwijl de meester kleermaker juist een klant te woord staat. Aan gereedschap is te zien:

een grote schaar, een speldekussen, rijgdraden in strengen van de zolder hangend, een priem, een naairing en een persbout. Hieraan is nog toe te voegen: de maatband, (die vroeger niet bestond) en het krijt om de kledingstukken af te tekenen, meestal gemaakt van Hessische klei, naalden in diverse soorten en de paspop. Een naairing is een vingerhoed met een gat dus. In luxe kleermakerijen, b.v. in de Stad werden soms zilveren en/of ivoeren naairingen gebruikt. De rijgdraden werden door de snieder gebruikt om b.v. een broek of een jas provisorisch vast te zetten. Nu heeft men rijgdraden op klossen, vroeger hingen ze boven de werktafel aan de zolder: zo kon men er gemakkelijk bij. Na het aanbrengen der rijgdraden, kon het definitieve naaien stikwerk beginnen. Met een priem werden de rijgdraden weer losgemaakt. De ouderwetse houten priemen waren soms 'gedraaid' en voorzien van een ronde kop. Later en nu nog bestaan ze uit been. Op het schilderij van Brekelenkamp is ook een persbout te zien. Met zo'n 'paarsiezer' zoals het in 't Groningerland genoemd werd, werden de vouwen in de kledingstukken geperst.

Men kende vroeger twee soorten persijzers: in de eerste plaats de zg. persbouts, die massief waren en op of tegen een kachel verwarmd moesten worden. In de oude sniederijen stond dan ook een kolomkachel waarom dikwijls een ring. Tussen ring en kachel werden de persbouts gestoken. In de tweede plaats waren er de persijzers. Deze waren niet massief en werden verwarmd door houtskool, gas en soms door een hete steen. Later werden de persijzers verwarmd door elektrische stroom. Meestal werd het houtskoolijzer gebruikt (zie tekening). Zo'n ijzer bestaat uit een bovenbouw, dat op het achterste scharnierbaar is. Men legde de gloeiende houtskool (van speciaal beukenretort) op een roostertje. Aan de achterkant van het instrument bevond zich een regelbaar schuif- of draairoostertje, waarmee de luchttoevoer geregeld kon worden. De afvalgassen konden via een kromme, draaibare pijp verdwijnen. Tussen het houten handvat en het ijzer bevond zich een dikke metalen plaat ter breedte van het ijzer om de hand tegen de hitte van het ijzer te beschermen. Voorop, bij de punt van het persijzer zat een handeltje waarmee het 'dekse' vergrendeld kon worden. Zo'n 'paarsiezer' varieerde in gewicht van 10 tot 20 pond. Om de vouw na het persen te behouden werd over de verse vouw een zg. persplank gelegd. Meestal van beukenhout, soms van eikenhout. Met de invoering van het metrieke stelsel werd de centimeter- of maatband in gebruik genomen. Voordien werkte de snieder met de 'elstok'. Deze elstok moest geijkt zijn. Dat deze maatstok ook wel eens misbruikt werd, lezen we aldus: „Alles mit moat”, zee snieder en gaf 't wief mit elstok!

Het was hard werken geblazen in de sniederij. Van de vroege morgen tot de late avond waren de snieders bezig: knippen, naaien, rijgen, 'oetstukk'n' van broeken, het maken van vesten en jassen, enz. Ook werden de kostuums vroeger gekeerd: het binnenste buiten. Een gekeerd pak kon men herkennen aan het rechts zittende borstzakje en aan de (meestal weggewerkte) rechtszittende knoopsgaten. U kent toch de bekende illustratie van de Groninger, die geen twee woorden gebruikt, als hij het met één doen kan? „Nij pak aan . . . ?” „Neel!” „Stoomt . . . ?” „Neel!” „Bozzeld . . . ?” „Nee, keert!” Het was vroeger gewoon, dat men aan de deur een lap stof voor een nieuw pak kocht. De handelaars in textiel 'luip'n mit 't pak'. Het waren de opvolgers van de hoozeveelns en de lapkepoepen uit Duitsland (Westfalen). Ook kon men natuurlijk bij de kleermaker zelf terecht om een lap stof.

Behalve het maken van pakken, moest de snieder ook werk-kleding maken. Meestal waren dit broeken, jassen en jekkers (kamm'zool) van 'ommejas'. Een 'ommejas's'n boksem' is een broek gemaakt van 'constitutikoord' of manchester. De zware 'drabkleurige' manchester sleet vooral voor de knie tijdens het 'vlas riepen'. „Den mäs boksem oetstukt worden”.

Niet alleen in z'n eigen sniederij deed hij z'n werk, maar ook ging de snieder met de naaimachine de boer op. De hele dag was hij dan op de boerderij, veelal in de zg. 'eet'ns-koamer'. Ook kwam het voor dat de snieder in de wan zat: dan had hij alles onder handbereik. Na het avondeten kon de snieder met zijn dagloon weer huiswaarts gaan. De uitdrukking „'t Gait op zien snieders, mond oafkwisken en vötloop'm”, heeft betrekking op iemand, die direkt na de maaltijd opstaat.

De meeste snieders hadden vroeger een leerjongs in dienst. Zo was hij ook zelf eens begonnen: eerst verschillende bazen, waar hij kost en inwoning toe had. De tijd die onze oosterburen zo treffend „Die Wanderzeit” noemen: het trekken der gezellen, de leerjongs van baas tot baas. Het eenvoudigste werk was voor de jongens: schouderwatten maken, het binnenwerk (de linnen) maken, revers pikeren (is onderstof aan de bovenstof bevestigen), zakken inzetten, enz. Als het een goede leerling was en z'n baas gaf hem de gelegenheid echt iets te leren (en dat ontbrak nog wel eens!), mocht hij na een jaar een broek en een vest maken. Hij was dan 'kleinwerker'. Daarna kwam het belangrijker werk, het snijwerk (de coupe) voor de jas, het colbert. De leerjongs konden ook diploma's behalen. Tot 1968 kon men via de diploma's Gezel-A en Gezel-B het Meesterdiploma krijgen. Voor Gezel-A moest men een broek en een vest kunnen maken. Kon de leerling een jas en een jaquet maken, dan werd hij Gezel-B. Na zes jaar praktijkervaring kon men examen doen voor het diploma 'Meester in het Herenmaatkledingsbedrijf'. Je moest dan wel alles kennen van het vak. Men werd beoordeeld op de kunde en kennis van de volgende vakken: A. maatnemen, B. patroontekenen, passen en vertekenen, C. pomp (is pompier is veranderwerk), D. het doelmatig uitsnijden van grondstoffen. Dit waren de praktische vakken. De theoretische vakken waren: proportieel, waren (textiel) kennis, kostprijsberekening, en kennis van het gereedschap. De aspirant-meester was een hele week met het afleggen van de meesterproef bezig. Een der examenopgaven was, een kostuum voor één der medekandidaten maken. Het meesterdiploma werd afgenomen onder Rijks-toezicht. Tevens zaten in de examencommissie een afgevaardigde van de „Vereniging ter Veredeling van het Ambacht” en iemand van de Vakgroep Kleurmakers (kleermakers corporaties). Na 1968 wordt de meesterproef niet meer afgelegd. De kleermaker kon vanaf dat jaar volstaan met het zg. vestingsdiploma. Het is wel interessant te weten, dat men vroeger in de kleermakerij bepaalde graden van bekwaamheden kende. Je had de klein-groot- en zwartwerkers. De kleinwerkers bepaalden zich tot broeken en vesten. De grootwerkers maakten behalve broeken en vesten ook jassen en colberts. De jas was het belangrijkste kledingstuk. Wanneer je dus een volledig pak kon maken, mocht je je Grootwerker noemen. Maakte je als Grootwerker ook nog gelegenheidskleding, zoals een jaquet, smoking en rock, dan werd hij een Zwartwerker genoemd. Wanneer een kleermaker meedeelde, dat hij „daar en daar” Zwartwerker was geweest, was dit een summum van vakbekwaamheid.

Zo is het jaren geweest; tot echter de konfektie opkwam. De kleermakers moesten terrein prijsgeven. Maar dat kwam niet alleen door de konfektie! Op de diploma's, die uitgereikt werden aan gezellen en meesters, staat o.m. een vignet afgebeeld (zie tekening). U ziet de open schaar, de naairing en een eikeblad (eerste kledingstuk met daaronder de latijnse spreuk: „Concordia parvae res crescunt”. Letterlijk betekent deze spreuk: door eendracht worden kleine zaken groot, of kortweg: eendracht maakt macht. Deze schone spreuk is door de meeste snieders omgekeerd in de praktijk gebracht. Eendracht en overleg was er niet of nauwelijks. De snieders hebben zichzelf onnodig bekonkurreerd door te weinig onderling (tarieven)overleg. Dit is een reden mee van de ondergang der kleermakerij geweest.

Waren er kort voor de laatste wereldoorlog nog plm. 12.000 kleermakers in ons land, nu zijn het er misschien nog 120. Na het begin der vijftig jaren (na de Koreaanse oorlog), kwam de grote terugval. Vroeger zei men gek-scherend op het Hogeland: „Drei snieders, drei mulders en drei bakkers, dat is neeg'n davi'm ien ain zak”. Vandaag is die zak bijna leeg, zeker wat betreft de snieders.

Met dank aan de snieders: Neijens, Uithuizen; De Haan, Roodeschol; Sikkema, 't Zandt; Blaauw, Uithuizermee-den; en de heer K. Modderman te Groningen.

Hoe belangrijk de intrede van de schaar in het kleermakersbedrijf was, blijkt uit het oude gildewapen. Het gildewapen der snieders — symbool van de Middeleeuwse kleermakers tot het jaar 1795 — bestond derhalve uit een gekroonde open schaar. Alhoewel groot in getal, toch werkten de snieders in alle rust en beslotenheid van hun atelier. Je merkte hen nauwelijks. Veel tijd om zich in het openbaar te roeren hadden ze ook niet: ze moesten van de vroege morgen tot de late avond hard werken om hun — bijna spreekwoordelijk geworden — hongerloontje bij elkaar te naaien en te knippen. Slechts éénmaal in de gewestelijke geschiedenis duiken ze gezamenlijk in het openbaar op. In de maand november van het jaar 1748 werd te Zuidhorn de 'Sniederslanddag' gehouden. Een zeer opmerkelijk feit, vooral omdat het de enige vermelding van een dergelijke landdag is. Van heinde en ver kwamen de snieders eendrachtelijk bijeen. Ze stelden onder meer het nieuwe dagloon vast. Het sniedersdaguur werd bepaald op 35 cent. Het was voordien een schelling (6 stuiver). Het dagloon kwam dus van zes op zeven stuiver. Wie zich er niet aan hield, moest een dukaat boete betalen. Het zeven-stuiversdagloon is ongeveer een eeuw lang ongewijzigd gebleven. Stelt u zich eens voor! Bekend is dat de kleermakers van Eenrum in 1870 het dagloon op 50 cent hebben gebracht. Rond 1900 en voor de Eerste Wereldoorlog van '14-'18 was dit nog steeds het gevraagde sniedersloon. Uit die tijd komt dan ook het versje:

„Snieders, dij flaar'n!
Kinn'n dij 't naat haar'n!
Ze krieg'n kovie en thee.
Binn'n mit 'n schell'n
daghuur nog naat tevree!

* flaar'n is kletsmaajors;
* haar'n is volhouden

